

ПРЕГЛЕД СОВЈЕТСКОГ И РУСКОГ АКАДЕМСКОГ ИСТРАЖИВАЊА ИДЕОЛОГИЈЕ ФАШИЗМА

Алекса ФИЛИПОВИЋ¹
Институт за европске студије

Айсѝрактѝ. – Тема фашизма је окупирала совјетске и руске истраживаче од самог настанка ове идеологије. То је, пре свега, било диктирано нужношћу нових совјетских власти да разумеју идеологију, стратегију и циљеве овог, како су то они разумели, реакционарног покрета у служби сузбијања светске пролетерске револуције. Совјетски научници су оставили иза себе значајна истраживања на тему фашизма, а њихов рад је настављен и са новим генерацијама, и у новом политичком систему Русије. Тема фашизма је и даље више него релевантна у савременој руској академској заједници, и количина објављеног материјала на ову тему у последње две деценије се мери у хиљадама објављених књига, научних чланака, зборника са конференција и других материјала. Овај рад има за циљ да представи преглед совјетског и руског академског истраживања идеологије фашизма, као и да представи савремена истраживања у руској научној заједници везаних темом фашизма. С обзиром на главне мотиве савремених радова који су представљени овде, определили

¹ Докторанд Факултета међународних односа, Санктпетербуршког државног универзитета. Електронска пошта: aleksa.filipovic@da-vienna.at

смо три главне групе око којих су се формирала ова научна истраживања – тј. истраживања посвећена узроцима настанка фашизма и његовој еволуцији кроз историју, истраживања посвећена савременом фашизму на пост-совјетском простору и у свету, и истраживања посвећена руском фашизму, како у његовом историјском контексту, тако и у контексту његове опасности за савремено руско друштво.

Кључне речи: фашизам, нацизам, десни радикализам, екстремизам, Совјетски Савез, Русија.

Увод

Иако се сматра идеологијом прошлости, фашизам није изгубио релевантност у данашњем свету. Сведоци смо новог рађања ове идеологије кроз екстремистичке покрете, терористичке групе, па чак и кроз оружане формације које активно узимају учешће у украјинском конфликту. У совјетској, али и руској научној академској заједници, фашизам се без прекида детаљно проучавао од самог момента његовог настанка. Иза совјетских истраживача фашизма остао је богат извор материјала од изузетног значаја за било ког данашњег научног истраживача ове, слободно речено, злочиначке идеологије.

И поред тога што се транзициони период Русије деведесетих година прошлог века одразио и на квалитет истраживања фашизма у руској академској заједници, од почетка овог века па до данас, приметан је значајан пораст како броја истраживача, тако и научних радова на ову тему.

Овај чланак има за циљ да представи један сажетак најважнијих совјетских истраживача фашизма и њихових радова, као и да представи „нови талас“ истраживача фашизма, али и тема везаних за фашизам који су од значаја како за савремену руску академску заједницу, тако и за савремено руско друштво уопште.

*Академско (научно) исцраживање
фашизма у Совјетском Савезу*

Од самог почетка, руководство Совјетског Савеза је било заинтересовано за проучавање фашизма с обзиром на тактичко-стратешке потребе Комунистичке Интернационале, и постајале су иницијативе да се фашизам разуме и пре доласка Мусолинија на власт у Италији (Богдашкин, 2014, стр. 41-42). То је било условљено такође и терористичким акцијама фашиста против комунистичких и других пролетерских организација, па је самим тим условило проучавање тактике и стратегије фашистичких покрета од стране марксистичких теоретичара. Ти теоретичари су ипак, због својих идеолошких погледа, разумели фашизам унутар наметнутог марксистичко-лењинистичког оквира кризе капитализма, друштвено-класних конфликта, В. И. Лењинове тезе о империјализму као највишем и последњем стадију капитализма, као и потребама сила реакције да сачувају капиталистички систем државног уређења (Богдашкин, 2014, стр. 42).

Као неке од првих значајних фигура које су проучавале фашизам, можемо да издвојимо Германа Борисовича Сандомирскова (*Герман Борисович Сандомирский*), који је још 1923. године у књизи под називом „Фашизам“ (*Фашизм*), издатој непосредно пред преузимање диктаторских овлашћења Бенита Мусолинија у Италији, указивао на то да фашизам има јак потенцијал да буде међународна идеологија, пре него само локална, базирана у Италији. У свом делу, Сандомирски пише да „међународни фашизам представља покушај класа из различитих земаља да организују превентивну контрареволуцију“, или другим речима, да спрече друштвену (социјалистичку) револуцију (Денисов, 2021, стр. 187).

Сандомирски је такође био мишљења да, иако се државни апарати разних земаља и сами труде да сузбију једну такву друштвену револуцију, „творци међународног фашизма налазе да такви (државни) апарати дејствују недовољно енергично и ретко поседују далековидост“, с обзиром

ког Савеза је с обзиром на интернационалне разуме и прејашкин, 2014, теористичким другим проле-о проучавање стране маркс-к, због својих тар наметну-зе капитализ-инове тезе о адију капита-ају капитали-2014, стр. 42). су проучавале овича Сандо-ји је још 1923. *иизм*), издатој влашћења Бе-фашизам има тија, пре него пу, Сандомир-авља покушај превентивну рече друштва-1, стр. 187). иако се држав-ију једну так-дног фашизма ју недовољно“, с обзиром

на револуционарне догађаје у Европи током тог периода. Такође, идеологије на којима почива ауторитет таквих државних апарата „не задовољава“ творце фашизма (Сандомирский, 1923, стр. 143). И док Сандомирски обраћа пажњу на нарастајући потенцијал фашистичких и реакционарних покрета у Италији, Француској, Белгији, Сједињеним Америчким Државама, Мађарској, Немачкој, Финској, Шведској и Норвешкој, закључује да је „задатак међународних фашистичких организација давање упозорења свим законским, и поготово незаконским средствима, о нарастајућим револуционарним покретима, као и о расту друштвених (социјалних) револуција у дотичној земљи“ (Сандомирский, 1923, стр. 143).

Већ 1925. године, Сандомирски објављује нову књигу под називом „Фашизам и омладина“ (*Фашизм и молодежь*), у којој између осталог, указује на то како су омладина, али и старији грађани Италије, веома лако постали поборници идеја фашизма, док је велики број бивших социјалиста и либерала већ отворено променио идеолошка убеђења у корист фашистичке идеологије (Денисов, 2021, стр. 187). Како би објаснио смисао фашистичког преврата у Италији и складу са марксистичким приступом, Сандомирски наводи да су „кукавички елементи буржоазије добровољно предали своју власт у руке одлучнијих и дрскијих елемената“ (Денисов, 2021, стр. 187).

Следећи рад о фашизму, који обухвата период од 1925. године до прве половине 1926. године, Сандомирски објављује крајем 1926. године под називом „Италија наших дана“ (*Италия наших дней*), у којој даје своје виђење особености међународног фашизма – којег опредељује као одговор на большевичку револуцију, или како је то он навео, „Међународни фашизам је одговор на руски Октобар“ (Денисов, 2021, стр. 187).

Још један значајан рад на тему фашизма Сандомирски објављује крајем 1920-их година, под називом „Теорија и пракса европског фашизма“ (*Теория и практика европейского*

фашизма), у коме се детаљније анализирају фашизам и фашистички покрети у Италији, Шпанији, Португалији, Немачкој (Хитлер се на пример назива „немачким Мусолинијем“), Пољској, на Балкану, Скандинавији, Финској и Прибалтику, али се, што је занимљиво, аутор осврће и на тзв. „егзотичне сорте фашизма“ у Латинској Америци. Такође, Сандомирски обраћа пажњу и на друштвену суштину фашизма и износи тврдњу да фашизам заправо не одражава потребе и интересе радничке класе, већ је свугде где се он јавља заправо „милиција имућних“ (*милиция имущих*), која за циљ има заштиту капиталистичког поретка против потенцијалне друштвене (социјалне) револуције (Денисов, 2021, стр. 187).

Током 1923. године излази зборник радова совјетских историчара, дипломата и научних истраживача под уредништвом Николаја Леонидовича Мешчерјакова (Николай Леонидович Мещеряков) са називом „Светски фашизам“ (*Мировой фашизм*), у коме се анализирају карактеристике фашистичких покрета у Европи, САД-у, Аргентини и Јапану. Мешчерјаков се у уводу и закључку зборника осврће на тренутно стање фашизма у Европи и свету, из наравно марксистичко-лењинистичке перспективе, и закључује да „не постоји нада да ће фашизам да надживи самој себе, иј. да ће он несјати збој сојсјивеној појодагања. Да би фашизам несјао, он мора да се сврине силом. А по може да уради само револуција полејеријата. Фашизам – по је јасна и ничим покривена диктатура буржоасије. То је последња форма буржоаске државне власи“ (Мешчеряков, 1923, стр. 4).

Важно је и поменути дело С. М. Слободскојева (С. М. Слободской) из 1928. године „Друштвена суштина фашизма“ (*Социальная сущность фашизма*), у којој аутор разматра осим социо-економских, и друге факторе везане за питање фашизма и фашистичких покрета (Макулов, 2018, стр. 14). Слободској је био мишљења да је италијански фашизам заправо организационо и идејно спајање два тока – фашистичког и националистичког, где је фашистички ток носио

у себи остатке „ситно-буржоарског анархо-синдикализма“ који је осликавао тежњу к власти „ситне буржоазије“, тј. службеника, нижих слојева интелигенције и неорганизованог пролетеријата, док је националистички ток осликавао интересе крупних индустријалаца (Денисов, 2021, стр. 189). Слободској је у политичком програму италијанских фашиста видео преовлађивање националистичких и империјалистичких тежњи, као и анти-демократске и анти-пролетерске тенденције (Ибид).

Још једно значајно дело о фашизму било је објављено 1928. године, под називом „Фашистичка држава“, аутора Димитрија Александровича Магеровскога (Дмитрий Александрович Магеровский). Магеровски је био против „антиисторијских паралела између фашизма и режима из прошлих епоха“ које су биле изношене у тадашњим „буржоаским“ литературама, сматрајући да је фашизам режим који се развија искључиво у „епохи империјализма“ (Денисов, 2021, стр. 190). Такође, Магеровски није био уверења да је фашизам она неопходна форма државе кроз коју морају да прођу све „империјалистичке државе, пре него што у њима наступи диктатура пролетеријата“ (Ибид).

Да је Совјетски Савез помно пратио развој фашизма у Италији и његову појаву у Немачкој током 1920-их година, говори и то да су Пето и Шесто заседање Коминтерне итекако били посвећени не само академском разматрању проблема фашизма, већ и практичним последицама по међународну заједницу са његовим појављивањем (Богдашкин, 2014, стр. 44). Иако је са порастом активности фашистичких партија у Немачкој порастао интерес совјетских научника ка истраживању ове идеологије, током 1930-их година није било толико публикација посвећених фашизму као током 1920-их, и поред догађаја у Немачкој, Француској и Шпанији (Ибид, стр. 45-46).

После Другог светског рата јавља се нови талас совјетских историчара који су се бавили истраживањем фашизма, уз приступ архивама на тлу Западне Европе и

Сједињених Америчких Држава. Један од првих радова посвећених фашизму после Другог светског рата, или за Совјете и данашњу Русију знаног као „Велики отаџбински рат“ (*Великая Отечественная война*) је књига С. М. Слободског „Италијански фашизам и његов крах“ (*Итальянский фашизм и его крах*) из 1946. године, у којој је указано на начин којим су италијански фашисти успешно извршили утицај на сеоску средину, и тиме обезбедили подршку не само имућног слоја италијанског друштва, већ и сеоског становништва, а самим тим и дела италијанског пролетеријата. Такође, детаљно се анализира успон и пад фашизма у Италији, као и каснија улога италијанских социјалиста и социјал-демократа у његовом краху (Богдашкин, 2014, стр. 49-50).

Такође су значајни радови Георггија Семјоновича Филатова (Георгий Семёнович Филатов) „Источни поход Мусолинија“ (*Восточный поход Муссолини*) из 1968. године, „Крах италијанског фашизма“ (*Крах итальянского фашизма*) из 1973. године, „Совјетско-италијански дипломатски односи између 1924. и 1934. године“ (*Советско-итальянские дипломатические отношения в 1924-1934 гг.*) из 1983. године, као и „Фашизам, неофашизам и антифашистичка борба у Италији“ (*Фашизм, неофашизм и антифашистская борьба в Италии*) из 1984. године (Макулов, 2018, стр. 20-21).

Од других аутора треба поменути Лева Израилевича Гинцберга (Лев Израилевич Гинцберг) и његова дела „Сенка фашистичке свастике. Како је Хитлер дошао на власт“ (*Тень фашистской свастики. Как Гитлер пришел к власти*) из 1967. године и „Борба немачких патриота против фашизма 1939-1945.“ (*Борьба немецких патриотов против фашизма. 1939-1945*) из 1987. године; Бориса Ремовича Лопухова (Борис Рэмович Лопухов) са делима „Историја фашистичког режима у Италији“ (*История фашистского режима в Италии*) из 1977. године, „Неофашизам: опасност за свет“ (*Неофашизм: опасность для мира*) из 1985. године, као и „Еволуција буржоаске власти у Италији“ (*Эволюция буржуазной власти в Италии*) из 1986. године; Рахшмира Павела

Лухимовича (Рахшмир Павел Юхимович) и његову књигу „Порекло фашизма“ (*Происхождение фашизма*) из 1981. године; Бориса Николаевича Бесонова (Борис Николаевич Бесонов) са делом „Фашизам: идеологија, политика“ (*Фашизм: идеология, политика*) из 1985. године; и Лева Сергејевича Белусова (Лев Сергеевич Белоусов) и његову књигу „Италија: омладина против фашизма“ (*Италия: молодежь против фашизма*) из 1987. године.

Посебно треба поменути Александра Абрамовича Галкина (Александр Абрамович Галкин) и његова опширна истраживања о фашизму која обухватају радове и књиге попут „Фашизам – непријатељ човечанства“ (*Фашизм – враг человечества*) и „Фашизам, нацизам, фалангизам“ (*Фашизм, нацизм, фалангизм*) из 1962. године, „Немачки фашизам“ (*Германский фашизм*) из 1967. године и „Социологија неофашизма“ (*Социология неофашизма*) из 1971. године, између осталих.

Ипак, једно од најутицајнијих дела о фашизму у овом периоду било је издато од стране Академије Наука СССР-а 1978. године под називом „Историја фашизма у Западној Европи“ (*История фашизма в Западной Европе*), као плод сарадње водећих совјетских историчара и истраживача, између осталих, Всеволода Димитријевича Жежова (Всеволод Дмитриевич Ежов), Л. И. Гинцеберга, Светлане Петровне Пожарске (Светлана Петровна Пожарская), П. Ј. Рахшира и других. У овој књизи, фашизам се сматра једном од друштвено-политичких појава које прате „заједничку кризу капитализма“, и основна пажња је посвећена италијанском, немачком и шпанском фашизму, али и историји фашистичких покрета у другим земљама, као и неофашизму у његовом тадашњем облику (Филатов, 1978).

Тема фашизма окупирала је совјетску академску јавност од самог његовог појављивања на политичкој сцени Италије. Иако су се тадашњи совјетски научници руководили оскудним подацима на почетку 1920-их година, ипак је постојала јасна жеља за класификацијом фашизма, као и научним

схватањем те појаве, кроз марксистичко-лењинистички приступ. Наравно, једна од нужности која је инспирисала совјетске научне истраживаче у овом делу је био правилан осећај опасности од ове идеологије за њихову земљу, али и „светску револуцију“. После Другог светског рата, тема фашизма није изгубила на интересу за проучавање од стране новог таласа совјетских експерата и историчара, који су сада имали приступ архивама како из своје земље, тако и са Запада. Може се приметити не мала количина истраживачких радова посвећених овој теми, као и озбиљне књиге и монографије изузетно утицајних совјетских академика, који су проучавали фашизам до самог распада СССР-а.

*Академско истраживање фашизма
у савременој Русији*

Приметно је да је током транзитног периода у Русији 1990-их година опао квалитет истраживања феномена фашизма у, сада већ руској академској заједници, што је последица како одбацивања претходно устаљеног марксистичко-лењинистичког приступа истраживањима, тако и недостатка нових истраживачких парадигми у оној литератури о фашизму која се појавила у том периоду (Богдашкин, 2014, стр. 58-59). Ипак, наставила се истраживачка и издавачка делатност утицајних научника попут А. А. Галкина и Л. С. Белоусова, Л. И. Гинцберга, Валерија Ивановича Михајленка (Валерий Иванович Михайленко), Јурија Владимировича Галактионова (Юрий Владимирович Галактионов), и других (Ибид).

Као један од интересантних радова из тог времена можемо да наведемо монографију Николаја Сергејевича Черкасова (Николай Сергеевич Черкасов), Јурија Викторовича Маковскога (Юрий Викторович Маковский) и Галине Гавриловне Супригине (Галина Гавриловна Супрыгина) под називом „Немачка: фашизам, неофашизам и омладина“ (*Германия: фашизм, неофашизм и молодежь*) из 1993.

њинистички
инспирисала
ио правилан
земљу, али
г рата, тема
ање од стра-
чара, који су
ље, тако и са
истраживач-
љне књиге и
идемика, који
2-а.

иа

ода у Русији
реномена фа-
што је после-
арксистичко-
и недостатка
ури о фашиз-
2014, стр. 58-
чка делатност
С. Белоусова,
нка (Валерий
а Галактионо-
их (Ибид).
г времена мо-
гејевича Чер-
а Викторови-
ий) и Галине
и Супрыгина)
ам и омлади-
ежсь) из 1993.

године, у којој се разматра утицај фашистичког покрета на омладину Немачке од периода Вајмарске републике до краја 1980-их година, уз анализу неонацистичких покрета Немачке у послератном периоду. Такође се сматра да је у време када је монографија објављена, направљен „иновативан“ закључак за руску историографију, који је тврдио да су нацисти успели да постигну да се највећи део омладине Немачке самоидентификује са Хитлеровим режимом (Орлов, 2014, стр. 75).

Ипак, период са почетка 21. века је несразмерно плодноснији што се тиче истраживања везаних за фашизам, и такође означава период када се све више младих истраживача у руској научној средини бави овом темом. Према подацима највеће руске научне електронске библиотеке „eLIBRARY.RU“, од 2000. године до прве половине 2023. године, термин „фашизам“ поседује скоро око 6,500 научних чланака, књига и монографија (укључујући и преводе на руски језик иностране литературе) било у свом наслову, било међу кључним речима. То показује да у савременој руској академској средини и даље постоји велико интересовање за ову тему, и да ће се највероватније тај интерес само појачати, како због текуће ескалације украјинске кризе, тако и због забрињавајућих русофобних политичких одлука у већем делу Европе, које укључују „укидање“ (*cancellation*) руске културе, језика, па чак и цркве, као што су то немили догађаји из Украјине показали.

Што се тиче савремене руске научне литературе, можемо да препознамо три главне групе око којих су се формирала ова научна истраживања. Прву групу би чинила истраживања посвећена узроцима настанка фашизма, као и анализе његове еволуције кроз историју; другу групу чине истраживања посвећена савременом фашизму, углавном на пост-совјетском простору али и у свету; а трећа група су истраживања посвећена историјском и савременом фашизму у Русији.

Што се тиче прве групе, коју смо означили као истраживања посвећена узроцима настанка фашизма, али и анализи његове еволуције кроз историју, можемо да издвојимо следеће радове и истраживаче.

Као једног од значајнијих истраживача о фашизму млађе генерације треба поменути Сергеја Владимировича Котова (Сергей Владимирович Котов), и његова одабрана дела попут: „Фашизам и паганизам“ (*Фашизм и язычество*), „Основне парадигме филозофије фашизма“ (*Основные парадигмы философии фашизма*) и „Фашизам: искуство културно-филозофске концептуализације“ (*Фашизм: опыт культурно-философской концептуализации*) из 2007. године; „О суштини филозофије фашизма“ (О сущности философии фашизма) из 2008. године; „Неофашизам као могућност у контексту савремене ситуације“ (*Неофашизм как возможность в контексте современной ситуации*) из 2011. године; „‘Вождизам’ као механизам преласка на фашистички тип државе“ (*«Вождизм» как механизм перехода к фашистскому типу государства*) из 2012. године; као и „Проблем фашизма и неофашизма у савременим истраживањима: неке идеје, процеси и концепти“ (*Проблема фашизма и неофашизма в современных исследованиях: некоторые идеи, процессы и концепции*) из 2016. године, између осталих.

Такође је важно поменути изузетно богат материјал тема везаних за фашизам, који је изашао у два тематска броја научног часописа „Берегиња. 777. Сова: Друштво. Политика. Економија“ (*Берегиня. 777. Сова: Общество. Политика. Экономика*), међу чијим уредницима је био и А. А. Галкин. У 26. броју из 2014. године, под називом „Фашизам и десни радикализам у Европи и Америци: историја и савременост“ (*Фашизм и правый радикализм в Европе и Америке: история и современность*), као и у 31. броју из 2016. године, под називом „Фашизам и десни радикализам на Западу и Истоку: историја и савременост“ (*Фашизм и правый радикализм на Западе и на Востоке: история и современность*), значајан је број иностраних и руских аутора који су представили

своје радове о најразноврснијим питањима везаним како за историјско истраживање фашизма, тако и за његове савремене аспекте и утицаје на друштва Запада и Истока. Ова два броја се сматрају једним од утицајнијих зборника радова везаних за фашизам у последњих неколико година, и свакако служе као добар извор информација и материјала о овој теми како за руску, тако и за светску академску јавност.

Људмила Николајевна Кочеткова (Љюдмила Николаевна Кочеткова) у свом истраживању из 2015. године под називом „Фашизам: мит и реалност – социолошко-филозофска анализа“ (*Фашизм: миф и реальность – социально-философский анализ*) доказује да фашизам не сме да се сведе само на ниво политичког режима, и да највећу опасност заправо представљају идеје фашизма чије порекло произилази из закономерности функционисања друштвене свести – самим тим идеологија фашизма је слична миту који се не обраћа разуму, већ вери, емоцијама и инстинктима човека, што чини структуру идеологије фашизма блиску фрејдовским конструкцијама.

Галина Владимировна Сачко (Галина Владимировна Сачко) у свом истраживању из 2018. године под називом „Евроазијство и фашизам: историја и савременост“ (*Евразийство и фашизм: история и современность*) врши упоредну анализу евроазијске и фашистичке теорије државе и друштва, и самим тим идентификује елементе подударња, али и мимоилажења ових двеју друштвено-филозофских доктрина.

Татјана Јуревна Черјомухина (Татъяна Юрьевна Черёмухина), у свом раду из 2019. године под називом „Анализа концепције фашизма од стране Коминтерне (1922-1925. год)“ (*Анализ концепции фашизма Коминтерном 1922–1925 гг.*), на основу анализе историјско-архивских докумената разматра деловање Коминтерне и Социнтерне у правцу разумевања фашизма у периоду од почетка до средине двадесетих година прошлог века. Занимљиво је и истраживање Никите Јевгењевича Фокина (Никита Евгеньевич Фокин) из 2022.

године под називом „Нацизам и фашизам: порекло, генеза, основне одредбе и разлике“ (*Нацизм и фашизм: истоки, генезис, основные положения и отличия*) у коме се анализирају извори и порекло нацизма и фашизма, као и њихове заједничке особине, али и разлике у идеологији и режимима. Можемо да издвојимо и истраживање из 2023. године Владимира Георгијевича Кикандзе (Владимир Георгиевич Кикандзе) и Николаја Вјачеславовича Илијевског (Николай Вячеславович Илиевский) под називом „Шта су то фашизам, нацизам и неонацизам? Генеза фашизма, механизми његовог утицаја на масе, међусобна веза са нацизмом и тоталитаризмом: теорија, историја и савременост“ (*Что такое фашизм, нацизм и неонацизм? генезис фашизма, механизмы его влияния на массы, взаимосвязи с нацизмом и тоталитаризмом: теория, история и современность*), у коме се врши детаљна анализа феномена украјинског нацизма, фактора мржње и насиља у идеологијама фашизма и нацизма, начина на који фашизам овладава масама, као и „фашизација“ савременог Запада.

Што се тиче друге групе коју чине истраживања посвећена савременом фашизму на пост-совјетском простору и у свету, можемо издвојити на пример, истраживање Александра Викторовича Тонконогова (Александр Викторович Тонконогов) из 2015. године, под називом „Нови-стари европски фашизам“ (*Новый старый европейский фашизм*) које се бави историјом развоја европског фашизма, и анализира савремени европски фашизам, који аутор узима у разматрање као реалан фактор угрожавања мира и стабилности Евроазије у 21. веку.

Такође, Багдасарјан Вардан Ернестович (Багдасарян Вардан Эрнестович) и Суланшкин Степан Степанович (Сулакшин Степан Степанович) у монографији из 2017. године под називом „Савремени фашизам: нови облици и манифестације“ (*Современный фашизм: новые облики и проявления*) разматрају проблем раста фашистичких покрета у свету, али и у Русији, и предлажу мере консолидације анти-

жло, генеза,
истоки, ге-
анализирају
и њихове
и режими-
2023. године
Георгиевич
ог (Николай
то фашизам,
зми његовог
тоталитариз-
кое фашизм,
мы его влия-
итаризмом:
иши детаљна
ра мржње и
чина на који
савременог

живања по-
ком просто-
истраживање
др Викторо-
„Нови-стари
сий фашизм)
изма, и ана-
тор узима у
ра и стабил-

(Багдасарян
танович (Су-
из 2017. го-
зи облици и
облики и про-
их покрета у
идације анти-

фашистичких снага како би се нови талас савременог фашиз-
ма сузбио. Исте године излази зборник материјала округлог
стола одржаног у Москви под именом „Супротстављање
манифестацијама фашизма у савременом друштву“ (*Проти-
водействие проявлениям фашизма в современном обществе*)
под уредништвом Анатолија Михајловича Багмета (Анато-
лий Михайлович Багмет), где се истражују разни пробле-
ми везани за фашизам као екстремистичку идеологију, која
има утицај на омладину преко савремених информационих
технологија или регрутације за криминалне или терористич-
ке радње, као и законске, политичке али и идеолошке мере
које би требале да буду предузете како би се ова екстремистичка идеологија и њен утицај сузбио, како у Русији тако и
у другим земљама.

Вадим Јевгењевич Васиљев (Вадим Евгеньевич Васиљев) и Сергеј Николаевич Чирун (Сергей Николаевич Чирун), у раду из 2019. године под називом „Крајње десне партије земаља ЕУ и фашизам: континуитет идеје, опасност или реалност“ (*Крајње правые партии стран ЕС и фашизм: преемственность идей, угроза или реальность*) анализирају програме крајње десних партија унутар Европске Уније, и њихову везу између основних идеја класичног фашизма, али и њиховом прилагођавању савременом контексту земаља у којима оне делују политички.

Елена Николајевна Абовјан (Елена Николаевна Абовян) и Мосин Владислав Андрејевич (Мосин Владислав Андреевич) у истраживању из 2020. године под називом „Опасност поновног рађања фашизма у савременом свету“ (*Угроза возрождения фашизма в современном мире*) анализирају савремене покушаје обнове фашизма, као и разлику између фашистичких и неофашистичких покрета. Такође, Николај Николаевич Зајцев (Николай Николаевич Зайцев), Владимир Олегович Несмијанов (Владимир Олегович Несмианов) и Максим Александрович Музира (Максим Александрович Музыра) у истраживању из 2021. године под називом „Неофашизам – социјални феномен 21. века“ (*Неофашизм – со-*

циальный феномен XXI века) анализирају обнову фашизма у савременом друштву као социјални (друштвени) феномен, и доказују да је савремени неофашизам у Европи и свету директан наставак фашизма који је настао у Италији.

Треба поменути изузетно занимљиву анализу из 2022. године, урађену од стране Владимира Семјоновича Овчинског (Владимир Семенович Овчинский), Јурија Николајевича Жданова (Юрий Николаевич Жданов) и Вере Ивановне Коваленко (Вера Ивановна Коваленко) под називом „Савремени амерички фашизам и његове метастазе“ (*Современный американский фашизм и его метастазы*). У њој се разматра спрега између америчке владајуће елите, предвођене Демократском партијом, и подстицања неонацистичких и радикално-фашистичких група у Украјини, Балтичким државама, Пољској, Канади и другим земљама од стране америчких специјалних служби, како би се од њих направила ударна сила уперена против противника владајуће елите у Вашингтону, како на спољашњем (Русија и друге земље), тако и на унутрашњем плану (пре свега преко режираних сукоба између левих и десних радикалних група активних на територији САД-а).

Трећу групу смо дефинисали као истраживања посвећена руском фашизму, у историји и садашњости. То се пре свега односи на утицај фашистичке идеологије на руску емиграцију која је била супротстављена комунистичким властима Совјетског Савеза, али такође и на проблеме савременог фашизма у Русији, који се пре свега манифестује као идеологија друштвено-неодговорне и неприлагођене омладине која је подложна бандитизму, екстремизму и тероризму.

Што се тиче историје руског фашизма, можемо да издвојимо истраживање Алексеја Анатољевича Гладких (Алексей Анатолевич Гладких) из 2008. године, под називом „Руски фашизам у Манџурији“ (*Русский фашизм в Маньчжурии*), у коме се разматра делатност руских фашистичких организација који су за основни циљ имале борбу против комунистичког режима Совјетског Савеза, као и

фашизма у феномен, и и свету дији.

изу из 2022. зича Овчиниколајевича вановне Кои „Савременовременный ој се разматра предвођене нацистичких Балтичким а од стране их направидајуће елите руге земље), жираних су-активних на

вања посвеи. То се пре је на руску стичким влаблеме савреифестује као ођене омлаи тероризму. можемо да ча Гладкихине, под наий фашизм в уских фаши- имале борСавеза, као и

њихово дејство међу руском емиграцијом у Кини и подршци које су ове организације добијале од Јапана. Везано за ову тему, можемо да издвојимо и занимљив рад Апхаидза Тинатина (Апхаидзе Тинатин) из 2012. године под називом „Руски емиграциони фашизам у Кини између 20-их и 30-их година 20. века“ (*Русский эмиграционный фашизм в Китае в 20-30 годах XX-го столетия*), који разматра пут Руске фашистичке партије, од њеног оснивања 1931. године у Харбину, до њеног распада после престанка њеног финансирања, као и давања подршке од стране Јапана.

Игор Валентинович Лихманов (Игорь Валентинович Лихоманов) у раду из 2020. године под називом „Феномен руског фашизма 1920-их и 1940-их година“ (*Феномен русского фашизма 1920-1940-х годов*) разматра феномен руског фашизма са становишта његове националне специфичности, док аутор сматра да је сама тема руског фашизма мало истраживана област и да не постоји још увек јединствено разумевање које су то тачно његове карактеристике.

Што се тиче проблема фашизма у савременој Русији, ту имамо на пример истраживање Људмиле Владимировне Бајеве (Людмила Владимировна Баева) „Омладински екстремизам у савременој Русији“ (*Молодежный экстремизм в современной России*) из 2015. године, у којој се између осталог истражују међусобни сукоби омладине у Русији која припада неким од екстремистичких група које су означене као „фашистичке“ и „антифа“. Исте године излази и истраживачки рад Наталије Ваљеревне Јеремине (Наталья Валерьевна Еремина) и Сергеја Середенка (Сергей Середенко) под називом „Савремени руски либерали и фашизам“ (*Современные российские либералы и фашизм*) у коме се детаљно разматрају научне представе о нацизму и фашизму, као и погледи савремених руских либерала (тј. несистемске опозиције) према нацизму и фашизму, као и потенцијалној тривијализацији ових појмова од стране несистемске опозиције у Русији.

Проблем омладине и припадности фашистичким покретима у Русији такође истражује и Фануза Фангаров-

на Сајетгалијева (Фануза Фангаровна Саетгалиева) у свом раду из 2017. године под називом „Узроци омладинске фасцинације фашизмом у савременој Русији“ (*Причины молодежного увлечения фашизмом в современной России*), у коме се закључује да су фашистичке идеје наишле на плодно тло међу делом руске омладине због неједнакости прихода, локалних конфликта, као и урушеног система образовања. Издвајамо и истраживање Константина Александровича Пахаљука (Константин Александрович Пахалюк) из 2021. године под називом „’Фашизам’, актуелна прошлост и монолози у присуству других“ (*«Фашизм», актуальное прошлое и монологи в присутствии других*), у коме се анализира употреба, али и својеврсна „хиперинфлација“ и деградација термина „фашизам“ у руском друштву, политици и медијима.

Руска академска заједница је такође обрађала пажњу на међународне истраживаче фашизма и њихова дела, тако да преведени радови неких од водећих аутора у области истраживања фашизма укључују, између осталих: радове Ернеста Нолтеа (Ernst Nolte), чија су дела „Фашизам у својој епохи“ (*Der Faschismus in seiner Epoche*) из 1963. године и „Европски грађански рат. Националсоцијализам и большевизам“ (*Der europäische Bürgerkrieg 1917—1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus*) из 1997. године преведена на руски језик почетком 2000-их година (Нолте 2001, 2003); Зева Штернхела и његову књигу „Рођење фашистичке идеологије“ (*The Birth of Fascist Ideology*) из 1989. године, преведену на руски језик 2022. године (Штернхел, Шнајдер & Ашери 2022); Роџера Грифина (Roger Griffin), са свега неколико преведених на руски језик научних чланака, као што су на пример, „Од слузавих гљива до ризома: Увод у отцепљене десничарске групе“ (*From Slime Mould to Rhizome: An Introduction to the Groupuscular Right*) из 2003. године, „Палингенетска политичка заједница: преиспитивање легитимације тоталитарних режима у међуратној Европи“ (*The Palingenetic Political Community: Rethinking the Legitimation of Totalitarian Regimes in Inter-War Europe*) из

ва) у свом младинске личности мо-
Росси), у
на плодно
и прихода,
бразовања.
сандровича
к) из 2021.
ост и моно-
е прошле
изира упо-
дација тер-
едијима.
ала пажњу
дела, тако
у области
лих: радо-
Фашизам у
е) из 1963.
оцијализам
917—1945.
97. године
на (Нолте
Рођење фа-
гу) из 1989.
Штернхел,
ger Griffin),
зучних чла-
до ризома:
ne Mould to
) из 2003. го-
испитивање
тној Евро-
thinking the
Europe) из

2002. године и Истраживање десног екстремизма у Европи: Од новог консензуса до новог таласа?" (*Rechts extremismus for schung in Europa: From new consensus to new wave?*) из 2011. године, као и доприноса Грифина на тему фашизма у „Енциклопедији савремене политичке мисли” (*Encyclopedia of Modern Political Thought*) из 2013. године (Гриффин 2006, 2007, 2010, 2014); Мајкла Мана (Michael Mann), чија су дела у значајној мери превођена на руски језик, укључујући књигу „Фашисти” (*Fascists*) из 2004. године (Манн 2019); као и Хану Арент, чија су два можда најзначајнија дела везана за фашизам преведена на руски језик – „Порекло тоталитаризма” (*The Origins of Totalitarianism*) из 1951. године, и „Ајхман у Јерусалиму: Извештај о баналности зла” (*Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*) из 1963. године (Арендт 1996, 2008).

Интересантно је навести и Николаса Гудрик-Кларка (Nicholas Goodrick-Clarke), и његово можда најпознатије дело „Окултни корени нацизма” (*The Occult Roots of Nazism*) из 1985. године, које је преведено на руски језик 1993. године (Гудрик-Кларк, 1993). Ипак, треба приметити да недостају преводи на руски језик радова утицајних истраживача фашизма попут Стенлија Пејна (Stanley Payne), Роџера Итвела (Roger Eatwell), Роберта Пакстона (Robert Paxton) и Ренца Де Феличеа (Renzo De Felice). То је свакако један недостатак који би морао да буде отклоњен од стране руске академске заједнице у блиској будућности, јер се у противном ограничава доступност вредних материјала међународних аутора о истраживању фашизма за руске студенте, професоре и експерте који се баве овом темом.

Крај Совјетског Савеза и марксистичко-лењинистичке идеологије у Русији није значио и крај проучавања фашизма у руском академском свету. Нови изазови са којима се свет суочио после Хладног рата, попут раста неофашистичких група и екстремиста инспирисаних фашистичком идеологијом били су тема интезивног проучавања у Русији. Од 2000-их година па до данашњег дана, може да се примети значајан

интерес за проучавање фашизма међу млађим генерацијама руских истраживача, и можемо очекивати да ће се ова тема детаљно проучавати и убудуће.

Закључак

Почевши од политичке неопходности Коминтерне и Совјетског државног врха да се разуме фашизам као нарастајућа претња „светској пролетерској револуцији“ са почетка 1920-их година, па до данашње перцепције руског државног врха, академске заједнице и друштва да је фашизам поново идеологија која угрожава физички опстанак Русије и рускојезичног становништва на територији бившег СССР-а, фашизам је био и остао важна тема за научно истраживање у руској академској заједници. И поред тога што су истраживања фашизма вођена под утицајем марксистичко-лењинистичке идеологије, ипак су рађене озбиљне, детаљне и изузетно вредне студије о овој идеологији, које служе као драгоцен извор информација за сваког научног истраживача који се бави овом темом.

Крај Совјетског Савеза није означио и крај истраживачког рада сада већ руске академске заједнице, и од почетка двадесет првог века па до наших дана можемо да идентификујемо велики број научних чланака, књига и других радова посвећених истраживању тема везаних за фашизам. Сведоци смо поновног јачања сваке врсте екстремизма како у Западним земљама, тако и у другим државама широм света, било да је он испирисан религијом или идеологијом. На истоку Европе где се украјински конфликт налази у фази изузетно јаке ескалације, могли смо да приметимо пораст одушевљења како фашистичком идеологијом тако и са симболичком ове идеологије међу одређеним бројем учесника конфликта на страни Кијева, који су пре свега словенског или скандинавског порекла. Исто тако, можемо да приметимо и својеврсну „хиперинфлацију“ термина фашизам у

енерацијама
се ова тема

Коминтерне
фашизам као
„револуцији“ са
„нације руског
а је фашизам
знак Русије и
шег СССР-а,
истраживање
тога што су
арксистичко-
пне, детаљне
оје служе као
г истражива-

драј истражи-
лице, и од по-
а можемо да
књига и дру-
них за фаши-
; екстремизма
савама широм
идеологијом.
налази у фази
етимо пораст
гако и са сим-
ојем учесника
га словенског
мо да приме-
на фашизам у

преовлађавајућем наративу у медијима, академској средини и међу политичком елитом у Русији, што се везује за нужност борбе против „васкрслог“ фашизма на пост-Совјетском простору.

Дакле, може се закључити да је тема фашизма и те како присутна у истраживачкој делатности руских студената, професора и академика, и да се то може објаснити не само дугим историјским памћењем оног зла које је ова идеологија нанела свим народима на простору бившег Совјетског Савеза, већ и тиме да се фашистичка идеологија појавила поново међу појединим припадницима политичких елита земаља у суседству Русије, али и да је нашла и плодно тле међу делом радикализоване омладине у самој Русији. Узимајући све претходно наведено у обзир, са високом сигурношћу може да се изнесе тврдња да ће тема фашизма и даље окупирати научни интерес академске заједнице у Русији, и да ће се у наредним деценијама и даље појављивати озбиљна и обимна истраживања о свим питањима везаних за ову тему.

ЛИТЕРАТУРА

Арендт, Х. (1996) *Истоки тоталитаризма*. (И. В. Борисова, прев.). Москва: ЦентрКом.

Арендт, Х. (2008) *Банальность зла. Эйхман в Иерусалиме*. (С. Кастальский, Н. Рудницкая, прев.). Москва: Европа.

Богдашкин А. А. (2014) Советская и постсоветская историография о причинах установления фашистских диктатур в странах Западной Европы. *БЕРЕГИНЯ.777.СОВА*, (4 (23)), 41-69. Преузето са <https://cyberleninka.ru/article/n/sovetskaya-i-postsovetskaya-istoriografiya-o-prichinah-ustanovleniya-fashistskih-diktatur-v-stranah-zapadnoy-evropy>

Гриффин, Р. (2006) Палингенетическое политическое сообщество: переосмысление легитимации тоталитарных режимов в межвоенной Европе. *Вопросы философии*, № 12, С. 51-63.

Гриффин, Р. (2007) От слизевиков к ризоме: введение в теорию группускулярной правой У: Под ред. А. М. Верховский

(уред.), *Верхи и низы русского национализма* (С. 223–254). Информационно-аналитический центр «Сова». Преузето са <https://www.sova-center.ru/files/books/vn07-text.pdf>

Гриффин, Р. (2010) Современное состояние и будущее направления сравнительных исследований исторического фашизма и неофашизма. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры*, № 2. С. 257–277. Преузето са <https://www1.ku.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss14/a13Griffin.pdf>

Гриффин, Р. (2014) Фашизм до и после Второй Мировой войны: историческая роль, идеологические установки, политическое значение. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры*, № 1, 2014. С. 341–353. Преузето са <https://www1.ku.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss21/22Griffin.pdf>

Гудрик-Кларк, Н. (1993) *Оккультные корни нацизма. Тайные арийские культуры и их влияние на нацистскую идеологию*. Санкт-Петербург: Евразия.

Денисов, С. И. (2021) Формирование представлений о характерных признаках и социальной сущности фашизма в советской историографии в 20-е гг. XX в. У: *Studia internationalia : Материалы IX международной научной конференции*, Брянск, 01–02 июля 2021 года. – Брянск: Брянский государственный университет имени академика И. Г. Петровского, 2021. – С. 185–191. Преузето са https://elibrary.ru/download/elibrary_46326087_55717904.pdf

Макулов, С. С. (2018) *Проблемы восприятия итальянского фашизма в советской печати (1922–1941 гг.)*. Докторский рад. Москва: МГИМО. Преузето са https://mgimo.ru/science/diss/Makulov_diss.pdf

Манн, М. (2019) *Фашисты. Социология фашистских движений*. Москва: «Пятый Рим».

Мещеряков, Н. (1923) *Мировой фашизм (сборник статей)*. Москва; Петроград: Гос. изд-во. Преузето са https://www.phantastike.com/history/mirovoj_fashizm/djvu/view/

Нольте, Э. (2001) *Фашизм в его эпоху*. Новосибирск: Сибирский хронограф.

Нольте, Э. (2003) *Европейская гражданская война (1917–1945). Национал-социализм и большевизм*. Москва: Логос.

Орлов Б. С. (2014) Осмысление прошлого в совместных исследованиях ученых России и Германии, 1–172. Преузето са <https://cyberleninka.ru/article/n/osmyslenie-proshlogo-v-sovmestnyh-issledovaniyah-uchenyh-rossii-i-germanii>

54). Информ-
<https://www.>

будущие на-
го фашизма
й истории и
1.de/ZIMOS/

й Мировой
а, политиче-
й истории и
www1.ku.de/

изма. Тайные
огю. Санкт-

ний о харак-
в советской
alia : Мате-
рянск, 01–02
университет
91. Преузето
'904.pdf

итальянского
ски рад. Мо-
liss/Makulov_

нских движе-

борник ста-
:ahttps://www.

ирск: Сибир-

война (1917-
огос.

вместных ис-
зето саhttps://
estnyh-issledo

Сандомирский, Г. Б. (1923) *Фашизм*. Москва; Петроград:
Гос. изд-во. Преузето саhttps://archive.org/details/bmkbrz_20201102_0954/page/142/mode/2up

Филатов, Г. С. (уред.) (1978) *История фашизма в Западной Европе*. Москва: Наука Преузето саhttp://krotov.info/libr_min/21_f/ash/ism1977.html

Штернхель, З., Шнайдер, М. & Ашери, М. (2022) *Рождение фашистской идеологии*. Санкт-Петербург: Владимир Даль.

Abstract: The topic of fascism has occupied Soviet and Russian researchers since the very inception of this ideology. This was first of all dictated by the necessity of the new Soviet authorities to understand the ideology, strategy and goals of this, as they understood it, reactionary movement in the service of suppressing the world proletarian revolution. Soviet scientists left behind significant research on the topic of fascism, and their work continued both with new generations, and in the new political system of Russia. The topic of fascism is still more relevant in the contemporary Russian academic community, and the amount of published material on this topic in the last two decades is measured in thousands of published books, scientific articles, conference proceedings and other materials. This paper aims to present an overview of Soviet and Russian academic research on the ideology of fascism, as well as to present contemporary research in the Russian scientific community related to fascism. Given the main motives of contemporary works presented here, we have identified three main groups around which this scientific research has been formed – i.e. research devoted to the patterns of the emergence of fascism and its evolution throughout history, research devoted to contemporary fascism in the post-Soviet space and in the world, and research devoted to Russian fascism, both in its historical context and in the context of its danger to contemporary Russian society.

Keywords: fascism, Nazism, right-wing radicalism, extremism, Soviet Union, Russia.